NAŠE ŘEČ

ROČNÍK VIII. ČÍSLO 6.

V. FLAJŠHANS:

Z DĚJIN NAŠICH NÁŘEČÍ.

Poslední »Naše řeč« (na str. 150) přinesla (oprávněný) povzdech českého filologa: »Co by dal český filolog za to, kdyby památky českého jazyka tak ze 14.—15. stol. podávaly nějaký obraz o tehdejším nářečním rozrůznění našich krajů, jež tenkrát jistě bylo mnohem větší, než je dnes, jak nerad se spokojuje jednotlivými nářečními slovy, jež jsou jen jako drobty z bohaté hostiny navždy ztracené . . .«

Poznáváme totiž zcela dobře, zejména podle některých slov zvláštních, že některé texty jsou psány na Moravě, jiné na Slovensku, jiné v jižních Čechách atd. Není takové poznání vždy jisté; prof. Pastrnek ukázal nedávno, jak text domněle moravský je vlastně původu slovenského. Obtíže při určování domova jednotlivých textů jsou velmi veliké.

Může se totiž, jde-li o slova nářeční (jako na př. *haluz*, souhlasné s pol. gałęź, jež jistě označuje moravský původ — v českých textech je *větev* atp.), namítnouti, že nevíme, jak daleko sahalo před 500 lety jejich rozšíření; jde-li o archaismy (jako na př. *škaredý* proti středočeskému *ošklivý*), může se opět týmž způsobem namítnouti, že nevíme, kdy, kde a jak ustupoval starší tvar novému. Jde-li o náhradu cizího slova domácím nebo naopak, může se snadno namítnouti, že snad žila obojí slova vedle sebe a jen volným uvážením podle rozmanité individuality spisovatelovy se vynořuje střídavě tu to, tu ono . . . Kromě toho ovšem máme zachovány texty v opisech písařů jiného nářečí, nemáme zapsáno místo opisu, písařovy chyby pokládáme někdy za nářeční odchylky — a tak vskutku uvedený stesk nad zlomkovitými znalostmi našich starých nářečí je plně oprávněn.

A je snad ještě hůře, nežli onen stesk vypráví. Až do dneška téměř jsme měli vzácnou pomůcku při určování nářečí; Hus roku

1413 při své Postile vypočetl *osm* nářečních rozdílů tehdejší staré češtiny. Ale zevrubnějším rozborem (o tom snad jindy) se ukazuje, že Hus sice se vzácnou bystrostí správně pozoroval, ale nešťastnou náhodou volil téměř všecky příklady mylně — víme tedy nyní vlastně méně, nežli jsme dříve věděli.

Ale přece šťastným nálezem nových textů slovníkových se loni změnily věci tak, že o dvou nářečích jsme nyní zpraveni pro polovici XIV. století dosti dobře; jsou to nářečí *slovenské*, z okolí Strážnice na Moravě, — a nářečí *charvátské*, v okolí Chlumce nad Cidlinou v Čechách.

Začněme *slovenštinou*.

Staročeský Bohemář větší, veršovaný slovník latinsko-český, byl totiž do nedávna znám jen z jediného rukopisu, datovaného *1309* a psaného Martinem ze Strážnice. Ježto jazyk jeho má mnohé starožitnosti (nepřehlasované *a* v řeťaz, podobně *u* v kožušník atd.), nebylo divu, že tomu datování Dobrovský uvěřil. Časem se shledalo, že se písař zmýlil, že má býti datum *1379* nebo *1369* — a že domnělé starožitnosti jsou tvary nářeční. Je to nářečí slovenské, ze Strážnice na Moravě, a odchylky rukopisné popsal dosti zevrubně 1887 J. Jireček, jenž však nedovedl označiti jediného slůvka moravského. Později, r. 1911, nalezl Fr. Černý český výtah z tohoto spisu — a tu bylo již možno moravismy zjistiti bezpečněji; Černý však řešil otázky jiné. Konečně však — a tím věc nabyla zcela nové tvářnosti — byly nalezeny téhož díla rukopisy nové, úplnější a správnější; poznalo se, že původní text byl psán někdy kolem r. 1360, a to nářečím českým; že druhé rukopisy podávají text přesněji než opis Moravana Martina Strážnického z r. (řekněme) 1379; že text původně český byl pojat skoro úplně do velikého díla Čecha Klareta — a později probrán ve výtahu v rukopisu Wiesenberském, oznámeném a vydaném F. Černým. A teprve potom že byl opsán, zkrácen, změněn a pokažen Martinem Strážnickým.

Opis Martinův je tedy skutečně *nejstarší památka slovenská* (Vlček v Dějinách liter. slov., 2. vyd. 1923, str. 5 — a podobně Alb. Pražák r. 1922 — pokládají mylně za takový text Sekvenciář z r. 1385, psaný nářečím opavským) a můžeme, což bylo dříve nemožno, nyní její slovakismy určiti zcela bezpečně. Podle dochovaných předloh vidíme jasně, jak za česká slova a výrazy dosazoval Martin výrazy slovenské.

Martin byl ovšem písař velmi nedbalý a velmi neumělý; často nerozuměl své předloze, kazil verš a rytmus, často se spokojoval jenom částečnou úpravou — slovenštil v jednom řádku, nechal

český text v druhém; slovenštil i tam, kde nerozuměl; neslovenštil, kde mohl atd.; jeden nebo druhý příklad věc ukáže jasněji.

K nejráznějším slovenským výrazům náleží *klepec* za české západní ‚léčka, osidlo, past'. Gebauer zná — a taktéž Jungmann, Kott — jenom dva doklady tohoto slova, oba z Bohemáře;*) o jednom, z v. 655 (*klepec* = avea) poznal, že je chyba místo *kletcě* (= nč. *klec*), jak mají texty ostatní; druhý, ve v. 880 (*klepec* = avicapa) uvádí a srovnává s církslov. klep'ca. Ale i tento doklad je mylný; texty ostatní mají všecky *klev* (slovo souvislé s naším k l o v a t i n a a značící ‚lep na ptáky'). Ale není to omyl opisovačův jak soudil Gebauer, ani v prvním případě. Nýbrž Martin po obakrát dosadil slovenský výraz vědomě místo českých ‚klec' a ‚klev'.

Rovněž tak známé moravismy jsou *žito* (= č. pšenice) a *rež* (= č. žito). Nešťastnou náhodou tento výrazný moravismus chybí jak v Bartošově Dial. slovníku, tak v Kottových k němu Doplňcích. Ale náš písař zůstal na polovici cesty; ve v. 290 sice dosadil (pro ‚triticum') za »pšenice« svých předloh ‚*žito*', ale ve v. 292 z pohodlnosti nechal původní ‚siligo ž i t o', ač je měl nahraditi moravským *rež* — tím pak se ž i t o vyskytá dvakrát.

Zrovna takové chyby, tuto ještě více do očí bijící, se dopustil při řemesle krejčovském ve v. 786. Vedle sartor *krajčí* měla předloha ‚sutrix *švadlé*'; ale tuto českou *švadli* nahradil Martin slovem ‚sutor š v e c', ačkoli řemeslo ševcovské následuje teprve ve v. 791 a tam se tedy *švec* jeví po druhé.

Výrazný je moravismus ‚*hoťer* inquilinus' ve v. 696; předlohy mají ovšem české *podruh;* podobně nahradil pražskou *hokyni* ve v. 698 *fragnářkou,* český *ubrusec* ve v. 627 novým *ručníkem, hřbitov* ve v. 683 k r c h o v e m, české *úsilé* ve v. 732 slovenským *dzielo,* staré *stbel* ve v. 49 novým p o t ó č e k, české *ratolest* ve v. 310 jihomoravským r a t o r a s l, české *třiedník* (= kaplan) ve v. 368 moravským v i k á ř, české *stuha* ve v. 532 svým *vazek,* české *úrok* ve v. 610 cizím č i n ž, staré *sud* a *kbel* ve v. 617 novým b e č k a a v ě d r o, staré *báně* ve v. 622 novým č b á n, staré *dievka* ve v. 476 (= virgo) novějším a z vyšší vrstvy přijatým p a n n a, obecné *lyska* ve v. 94 krajovým b ě l o ř i t atd. atd. Staré *přěrov* (= stagnum) ve v. 47 svým nezpůsobem nahradil holým v o d a (a tak má ovšem v o d a ve v. 45 po druhé = aqua), staré *sypeň* ve v. 623 cizím k o ř e c atd. atd.

*) Cituji zde verše, pro pohodlí čtenářovo, ze svého vydání r. 1893 v Listech filologických; nové vydání, všech textů Klaretových, je právě nákladem Akademie v tisku.

(Odchylky mluvnické uvádí již Jireček.)

Takto můžeme nyní krok za krokem sledovati odchylky slovenštiny Martinovy od češtiny XIV. století. Je to první příklad, abychom tak řekli, slovenského partikularismu; Martin mění vědomě — a často špatně; nevyrovnává text, za dobrá — a také slovenská — slova dosazuje cizí, chybná — a sotva v několika málo příkladech můžeme shledati provincialismus oprávněný. —

Zcela jiného rázu jsou provincialismy *charvátské*, jaké shledáváme u Klareta. Klaret, veliký slovníkář doby Karlovy z doby kolem r. 1360, pocházel sice z Chlumce nad Cidlinou, ale jeho jazyk se celkem neuchyluje od tehdejší přijaté mluvy spisovné. Jenom některé charvátské provincialismy pozorujeme v jeho jazyce: za samohlasné *r* mívá na př. *ry* (s t r n a d — s t r y n a d) atd. — ale jinak přijímá ze svého rodného nářečí jen ta slova, jimiž rozmnožuje chudý té doby ještě poklad českého jazyka spisovného. Je to táž cesta, jakou šel po něm Štítný, Hus, Blahoslav, Komenský, Jirásek a jiní.

Klaret měl úkolem zčeštiti všecko; čtyři léta tak sbíral od nejlepších mužů své doby vědecké názvosloví; sbíral od mnichů emauzských výrazy staroslovanské, ze staročeských slovníků biblických překlady již hotové, ze slovníků paralelních výrazy odborné — ale na konec největší díl práce musil vykonati sám. A názvy pro cizí zvířata, rostliny, nerosty musil tvořiti zcela sám. Také na př. hned ze začátku jména planet (*slunce* jediné vyjímaje) — *luna* (z církslov.), *králemoc, smrtonoš, dobropán, ctitel* (= Venuše), *hladolet* — nebo jména ďáblů *dehna, nekošník, zmek, škaředec, ubožě, obzdec* za Cacodemon, Satan, Belial, Asmodeus, Mamon a Belzebub. Méně se mu ovšem podařila jména kamenů (v. 88—124)*) nebo netvorů (ve v. 261—293) atd., ale již tu pozorujeme, že užívá nářečních výrazů všude, kde jen může. Jenom že ovšem není tak snadno rozeznati tyto výrazy nářeční od obecných spisovných, jako u Martina Strážnického, kde máme několikerou kontrolu předloh spisovných. Mnoho zajisté z těchto výrazů kdysi charvátských vniklo právě Klaretem do jazyka spisovného; mnoho dnes nedoloženého zaniklo v nářečí teprve časem a nemá dnes paralel; mnoho konečně dnes nářečního bylo rozšířeno ve XIV. stol. po celé oblasti jazyka českého. Možno tu tedy hleděti jenom k celkovému dojmu — a jen o ten může jíti, již vzhledem k tomu, že česká etymologie teprve začíná pracemi Zubatého, Hujerovými a Jankovými vskutku ze začátku.

Čtenáři »Naší řeči« se pamatují, jak se loni (na str. 109) vy-

*) Verše cituji podle Menčíkova vydání Slovníku Prešpurského r. 1892.

kuklilo slovo ‚*kraslice*' jako takový charvátský provincialismus, po prvé právě Klaretem doložený. Ukázal jsem jinde (v loňských Listech filologických, str. 239), jak na př. ptačí jména *drozn, konopáč, zach*, nebo rostlina *záružel*, hrušky *skorozře*, nerostu *sbar*, názvy *pškáč* nebo *štěnha* atd. mají podnes paralely na území kdysi charvátském.

Ale u Klareta se vyskytují celé serie takových názvů — a poněvadž naši čtenáři více vědí nežli my, chceme jim ty Klaretovy serie předložiti v celku; leccos z toho je již dosvědčeno pro tuto krajinu, ale celek dosud nikoli. Někdy snad Klaret tvořil podle latinského vzoru, ale je možno, že utvořil také latinské podle českého.

Jahody, maliny atd., krátce jedlé bobulovité ‚jahody', uvádí ve v. 825—830 takto:

(fraga) *jahoda*, (pentula) *střelice*, (grada) *trávnice*, (pinella) *malina*, (rox) *klum*, (morocella) *črnice*, (bibena) *penice*, (aripena) *nedvědiny*, (cornia) *brusničky* (— tak bývalo staročesky ‚brušnice, -ičky' místo našeho ‚brusin(k)y'), (saxilia) *kameničky*, (pirrea) *chvojičky*, (pila) *pučky*, (pora) *smečky*, (bachus) *ostružně*, (morabachus) ostružina . . .

Ještě více nám ovšem mohou pomoci houbaři; některé názvy Klaretovy — jako *pestřec* atp. — přešly ovšem do dnešního názvosloví botanického, ale celkem nám dnešní rozšíření těchto názvů (mimo některé hlavní, jako *hřib, houba, muchomůrka . . .*) je málo známo. Klaret tedy uvádí (v. 831—843) tyto ‚houby':

(fuleta) *krápník*, (fungus) *hřib*, (boletus) *húba*, (nilio) *holúbka* (tento tvar ovšem může býti i nynější ‚*holubinka*', zkrácená pro metrum — anebo ‚*holoubek*', změněný pro rým k následujícímu): (parcamus) *muchomórka*, (ysbus) *pýchavka*, (eleborus) *pečárka*, (setilium) *-štětky*, (radia) *špičky*, (rubla) *lišky*, (serpula) *hadovky*, (risor) *ryzci*, (planto) *sadovky*, (rippulo) *podbřiežka*, (dissula) *trše*, (spurta) *baběnky*, (sublus) *ořeš*, (tuber) *pestřec*, (lupinacia) *kostřec*, (silipium) *křemenáč*, (pustea) *hlivy*, (seglia) *kozáč* (— to opět může býti nynější ‚*kozák*', změněné pro rým s předchozím *křemenáč*), (lactinus) *mléči*, (plada) *koloděj*, (panirus) *smrž*, (buctera) *podmáslník*, (crudo) *syrojed*, (dorpa) *kuratník* (v rýmu na předchozí ‚podmáslník'), (lanula) *vlněnka*, (fluctea) *žlutý*, (fingor) *oplenka* (v rýmu k dřívějšímu ‚vlněnka'), (albo) *biel*, (aspargus) *chřěšč* (— ten, náš c h ř e s t, se sem ovšem dostal omylem anebo pro rým), (grossa) *tlúšč*, (supargus) *semka*, (undo) *lanýš*, (dula) *pozemek*, (refa) *puš* a (pulda) *potrošek* . . .

Podobně činí dojem severovýchodního nářečí soupis jednot-

livých plodů stromových (ve v. 618 a nn.); z nich uvádím tuto jen názvy jablek a hrušek (v. 638—650).

Jablka zná Klaret tato: (australiana) *rakúská*, (vincia) *vinná*, (gallica) *vlaská*, (silvena) *planá*, (plantina) *štěpovaná*, (dulciana) *medunná*, (ortinia) *čiřičná*, (salipoma) *vrbová*, (paburnina) *šipková* — celkem byla tedy málo pěstována.

Hrušky uvádí tyto: (rubina) *červenice* (z toho ovšem novější příponou jsou dnes *červenky*), (spericina) *pichaličky*, (cortipiera) *kdúlky*, (compiera) *kuželatky*, (frigula) *zimňátky*, (saxipiera) *kameňátky*, (punicea) *červenky*, (glauca) *žluté*, (virenda) zelenky, (prinulia) *prznice*, (digericina) *skorodře* (původní ‚*skorozře*', že brzo dozrávají, nyní otřelé ‚k o l o d ř e'), (peponia) *makovky*, (sila) *tajky*, (carenda) *sušenky*, (pixina) *smolničky*, (zola) *malník* (snad místo ‚maliník'), (sperina) *okrúhlice*, (fucina) *dymňátky*, (stina) *bělice*, (carpa) *kozličky*, (putrinum) *hnilice* (nynější ‚hniličky') ...

Tyto názvy hrušek se podnes ještě shodují s názvy hrušek, jak je uvádí Národopisný sborník okresu hořického — a podnes tam ještě pěstují vývoz těchto jablek i hrušek ... Bylo by nám vítáno, kdyby nám laskaví čtenáři pověděli nejenom, která slova se v jejich kraji posud zachovala, nýbrž také, možno-li, kterak jsou nahrazena ta, jichž dnes neznají — ovšem jen v tom případě, že se tyto druhy tam také vyskytají.

Někdy jsou taková slůvka velmi zajímavá. Mezi neznámými rostlinami uvádí Klaret (ve v. 756—758) mezi názvy *viezel*, *kolovrat*, *paldrián*, *řepi*, *vlčí mák* atd., dobře známými odjinud, také *třbuchan* = cocotalla. A teprve nedávno národopisný sborník »Od Ještěda k Troskám« uvedl z této krajiny bylinu *řbuchan*. Je to důležito proto, že slovo základní *trbuch*, *třbuch* přešlo asi do Klareta z církevní slovanštiny, v našich textech se jinak nevyskytá; svědčí to tedy o tom, že zde umělý název vnikl do lidu — a nejenom na Charvátsku českém.

Podobně zajímavý je název nerostu ‚*sbar*' (v. 113). Je to nerost zvláštní, s tvrdou peckou, chřestící — a doložený Jungmannem pro Boleslavsko; etymologie ovšem záhadná. Ale, jak jsem zvěděl od rodáků tamějších a jak také Kott dokládá, je rozšířeno pro takové nerosty na východě jméno *cicvár* — asi prostonárodní etymologií z tohoto záhadného ‚*sbar*' (‚z b a r').

A snad se podaří podobně nalézti i více dokladů pro tyto serie nářečních názvů Klaretových — a tím také postoupiti dále v poznání starší formy nářečí, jímž mluvil lid kdysi Slavníkův, Charváti a Charvátci.

DROBNOSTI.

KOLOTOČ.

Nechceme vykládati toto jméno (je dosti nové, má je teprv Kottův slovn. od prof. Masaříka), rádi bychom uvedli jen příklad, že i spisovný jazyk se točívá jako na kolotoči. Brusy vytrvale učívaly, jaká chyba je říkati, že někdo šel na př. »okolo (kolem) domu«, nemá-li se tomu rozuměti tak, že šel okolo něho kolem do kola, žádaly, aby se říkalo po staru *mimo;* vykládali jsme 1. 287, chyba že není tak hrozná, *okolo* (kolem) že není germanismus, *mimo* v tomto smyslu že zaniklo a živý jazyk že má právo měniti význam slova. Málokdo si ovšem troufá napsati, že šel »okolo domu«; zato si naši spisovatelé oblíbili jako náhradu rčení »jíti okolo něčeho« raději »míjeti něco« (v románech a j. lidé »míjejí« nádraží, čtli jsme o někom, že mu »oči utkvívaly s netajeným zájmem na všem, co míjel«). Budiž; nikdo tak nemluví, ale mluvívalo se tak, a nebyl by to jediný archaismus, který by se držel v naší spisovné mluvě (jen prosíme, aby nám zase snad někdo za tato slova nevyčetl, že žádáme, aby se mluvilo, jak se mluvívalo někdy za Husa). Ale zdá se, že se blíží doby, kdy se u nás ujme kříženec rčení dávno mrtvého se rčením v brusech zapovídaným: v »besedě« Več. Práva lidu jsme čtli 30. dubna 1924 slova »dívaje se, jak kolem mne míjí jeden lidmi nacpaný motorový vůz za druhým«. V duchu tiskneme panu ff. ruku za to, že se mu pero vzpírá napsati »mne míjí«; ale proč se bojí napsati »jede«?

PANÍ MINISTRYNĚ.

»Ve státě dánském«, kde už za dob Hamletových se dály divné věci, mají ode dne sv. Jiří 1924 mezi členy ministerstva dámu, pí. Minu Bangovou, vdovu po redaktoru a spisovatelku o věcech národohospodářských, jako správkyni ministerstva obchodu. Nár. pol. si pospíšila a do zásoby pro naši možnou potřebu utvořila 29. dub. české pojmenování ministra v sukních: »říkáme-li slavné básnířce ‚mistryně', nemůžeme ženského člena vlády nazvati jinak nežli *ministryně*«. *Paní ministrová* prý by znamenalo manželku pana ministra. Říká se sice *mistrová* i samostatné živnostnici (na př. krejčové), ale rádi uznáváme, že by slovo »paní ministrová« mohlo někdy působiti nedorozumění; slovo ministryně zní nezvykle, jako nezvyklý je sám pojem, ale jistě je správné.

Paní a slečny *poslankyně* prý už máme. Je-li tomu tak, těší nás to velice; není tomu tak dávno, co jsme naříkali na paní a slečny ‚poslance' a ‚paní ministr' by nám jistě neznělo o nic češtěji.

TŘI POZNÁMKY K 3. Č. NŘ.

K str. 78. Zdá se mi, že *hola* je přece z němčiny. U Heinricha z Freiberku, básníka, který v Čechách v 13. století psal a asi se tam také narodil, je vylíčena pěkná scéna: hosté se sjeli na dvorskou slavnost; každý hledá byt, a kdo nenalezli, ubytují se za městem v stanech; pak se rozbíhají panoši, aby sehnali píci pro koně a jídlo a pití pro čeleď:

holâ vuoter wart geschrît
zu dem hove des herren mîn . . .
dise krîe er ofte schrê,
ein knappe, wan er konde ez wol:
holâ vuoter, holâ hol!
holâ vuoter, holâ vuoter
darnâch ein knappe vruoter
rief lûte und nicht lîse:
holâ, holâ küchenspîse!
sô rief ab einer: *holâ tranc!* . . .*)

Panoši jdou pro píci, oni ji mají *holn*, ale křičí rozkazovacím způsobem na ty, kteří jim ji mají vydat, v jiných případech prodat; tak vidíme rozkazovací způsob měnit se v interjekci, čehož není při volání na převozníka.

Vydavatel R. Bechstein poznamenává k tomu místu: »Ob unser Holla aus diesem Imperativ von holen abgeleitet und gerettet ist, erscheint fraglich, eher ist es aus dem französischen holà entlehnt . . .« Ale nevím, proč by se slovo nebylo mohlo aspoň stejně dobře zachovat, když nebylo příčiny, aby vyšlo z užívání.

Že pak Čechové takové tvary s *-á* v dávné době slyšeli a přejímali, je nepochybné. V témže století přišla do Čech klání a turnaje; rytíř, který »zetřel« kopí, volal, aby mu podali jiné, slovy: *herâ sper!* A toto *hera* má náš Dalimil (v rukopise Cambridgeském 76): (Přemysl) kakž chud ovšem bieše a jiesti nic nejmieše, vrže v Dunaj zlato; Smil z své hlavy vlasy dera vece: to letí, hera! črte, hera!

K str. 84. Přání prof. Flajšhanse, abych opravil jeho citát z Goetha, rád vyhovuji. Divadelní ředitel v předehře k Faustu praví k básníkovi:

Gebt ihr euch einmal für Poeten,
so kommandiert die Poesie!

*) Křičelo se: holá píci ke dvoru mého pána. Takto křičel často jeden panoše, neboť to dobře uměl: Holá píci, holá píci! Pak zkušený panoše volal hlasitě, ne po tichu: Holá, holá vařené jídlo! a zase jiný volal: holá pití!

K str. 85. Tedy ani slenice ani slemice, nýbrž pouhá sklenice; to je veselé, ale co s tou sklenicí? Když se zdvihají kotvy, jsou přece jiné věci na práci, než aby se hned pilo a aby se dokonce rozdílely úlohy tak nestejně,

nuž ke kormidlu, k sklenici.

Je opravdu míněna obyčejná sklenice, či mínil Hálek snad onu sklenici, na kterou dříve námořník, mající stráž na palubě, uhodil každé půl hodiny, po prvé jednou, za půl hodiny dvakrát a tak dále, až dal konečně osm ran, což značilo, že minuly čtyři hodiny a že mužstvo bude vystřídáno? Tato sklenice by vedle kormidla velmi pěkně označovala službu na palubě.

Tolik jsem napsal, nenahlédnuv do textu, a když jsem to učinil, musím se opravit tenkrát sám. V druhé strofě skutečně čteme:

ej vína sem, ať zazní zpěv!

Je to tedy skutečně obyčejná sklenice, a Hálek nejevil znamenité znalosti plavby na moři, naopak, mluví jako pravá pozemní krysa. Nelze mysliti na zjev minulosti námořnické, nýbrž na něco hodně moderního. Pamatuji se živě, jak naše dánská loď opouštěla vody norské; jakmile jsme byli tři míle od břehu, všechny stoly a stolky se pokryly sklenicemi portského nebo whisky; Norsko je suché.

Nebo — napadá mě — neměl snad Hálek pro úvodní výjev svého Černého praporu vzor v nějaké básni cizí, z hojné byronovské literatury? A neproměnil snad, neporozuměv slovu, ruch odjezdu v pitku a lodní nástroj v obyčejnou sklenici?

A. Kraus.

POSUDKY A ZPRÁVY.

Henri Serre, *Ghetto v mešitě*. Román. Přeložil A. P. Knihy dobrých autorů. Str. 63. Za Kč 8.—.

Čtenáři NŘ. budou snad překvapeni, že referujeme po druhé o knize, o níž jsme psali už na str. 10 n. Vracíme se jen proto k tomuto bezvýznamnému jinak překladu, že překladatel, za něhož se přihlásil p. Arnošt Procházka, vyslovil v Mod. revui (XXX, 5) své rozhořčení nad naším rozborem jeho překladu, nespokojenost s kritickou praxí NŘ., která se prý plete do věcí, jimž nerozumí, a řadu námitek proti jejímu stanovisku k spis. jazyku. Účelem tohoto nastaveného referátu není dokazovati správnost *jednotlivých* výtek, které jsme překladu pana A. P. učinili, ani

vyvraceti jeho námitky proti výtkám, které jsme mu neučinili,*) nýbrž ukázati jen *obecně*, že názory pana A. P. o jazyce, o poměru spisovatele k němu a o poměru jazykové kritiky k spisovateli jsou v té formě, jak je lze z jeho odpovědi vyčísti a jak je u nás často i odjinud slýcháme, mylné, zastaralé a nepromyšlené. Z výkladu našeho vlastního mínění o těch věcech vyplyne pak, doufám, nejen důvodnost našich výtek sama sebou, ale snad i jistý zisk pro naši čtenářskou obec, třeba to, o čem míníme vykládati, nebude pro mnohého z nich nic nového. Ale jsou věci, které neškodí i dvakrát slyšeti.

Pan A. P. se hněvá především na filologii (vlastně na linguistiku), že své učení mění a že mnoho z toho, čemu se učil v letech osmdesátých na gymnasiu, dnes buď neplatí, anebo se posuzuje jinak. Pan A. P. a s ním mnozí jiní, kteří se rádi podobným způsobem vymlouvají, zapomínají, že jazyk je organismus a linguistika že je věda, t. j. že se jazyk ustavičně, byť nepozorovatelně mění a že se naše poznávání jazyka rok od roku prohlubuje a rozšiřuje. Učil-li se p. A. P. na gymnasiu ještě užívat supina, nesmí zapomínat, že to bylo v době, kdy si gramatika u nás ještě osobovala právo jazyk komandovat a vnucovat mu i formy a výrazy, jichž se dávno vzdal. Dnešní gramatika, pochopivši nesprávnost i marnost tohoto názoru, stala se jen pilnou pozorovatelkou jazyka, vykladačkou jeho zákonů a strážkyní jeho přirozeného vývoje; nezná supina, protože ho nezná živý jazyk a protože nikdo nemá práva mu jej vnucovat, jako mu nelze vnucovat aorist, imperfektum, duál, důsledný záporový genitiv a jiné formy zaniklé. Byl-li v starších mluvnicích ještě gen. *mužův*, byl v nich právem, protože značná část spisovatelů zvláště starší generace (na př. Palacký) toho tvaru užívala; vypustila-li dnešní mluvnice tvar *mužův* a ponechala jen *mužů*, vypustila jej také právem, protože z praxe dobrých spisovatelů dnešních úplně vymizel.**) A tak je tomu i v jiných věcech. Názor novější a správnější vytlačuje názor

*) Pan A. P. na př. dělá, jako bych mu byl výrazy »na zemi« m. »na zem«, »nechej« m. »nech«, »paprslek« m. »paprsek« atd. vytýkal jako chyby gramatické a hájí se Gebaurem a Pravidly, kdežto já jsem jim vytýkal naopak strojenou a přemrštěnou správnost. Pan A. P. tvrdí, že chci, aby psal m. »stříti« j e n »rozestírati«, m. »mníti« jen »domnívati se« a p. Neprávem. Nemám pranic proti těmto j e d n o t l i v ý m výrazům básnické dikce; psal jsem jen proti nemístnému plýtvání jimi. Navleče-li si někdo prstenů plné prsty, je to podle mého vkusu nevkus, i když je každý jednotlivý kus dílo sebe vkusnější. V tom je snad se mnou i p. A. P. zajedno.

**) Tvar mužův živoří jen u spisovatelů znalých lépe brusů než skutečného jazyka vlivem mylné teorie, že se jím zamezuje t. zv. hiát, na př. mužův a žen, ač tu v skutečnosti žádného hiátu není (NŘ. 4, 248 a j.).

zastaralý a méně správný, neboť to je podmínka všeho pokroku. Hněvati se na linguistiku a na mluvnici, že své výklady s časem mění, je právě tak naivní, jako kdyby se chemik-praktik zlobil na chemii, že dnes učí ledačemus jinak, než se učil on před čtyřiceti lety na gymnasiu nebo na technice. Ostaně, kdyby si mnozí naši spisovatelé osvojili aspoň takovou praktickou znalost současného jazyka, jakou má jinde každý průměrný literát, docházelo by ke konfliktům mezi nimi a mluvnicí při dnešním jejím názoru na jazyk velmi zřídka.

Z podobného neporozumění vyplynula další výtka pana A. P., že NŘ. má do sebe něco z neomylnictví někdejších rukopisných odpůrců, že sice spoustu vazeb do nedávna pronásledovaných očistila a jazyku zachránila, ale sama se zakousla do jiných, které prý nejsou mimo pochybnost. Neomylnictví bychom ovšem mohli my stejným právem vytýkati panu A. P., neboť i on se zakousl do svého důsledného genitivu záporového a jiných věcí stejně tvrdě, jako je NŘ. odmítá. A naopak, jak nás může p. A. P. viniti z neomylnictví, když vytýká týmiž ústy filologům, že své učení mění? Neboť kdybychom my filologové neměli svého učení měnit podle přání p. A. P., musili bychom býti neomylní. To je přece docela logické. Co nám tedy p. A. P. vlastně vytýká? Ale p. A. P. si mate neomylnictví s jinou věcí, totiž s pevností vědec. přesvědčení. NŘ. již mnohokráte uznala svůj »omyl«, a kdyby p. A. P. srovnával její první ročníky s posledními, viděl by, z kolika omylů se vyléčila. Neboť linguistika jako každá věda staví a musí stavěti na poznatcích starších, pokud je nevystřídají a neopraví novější a správnější. Tak i Naše řeč přejala své poznatky o jazyce od svých předchůdců. Pokud se vlastním zkoumáním nepřesvědčila o jejich nesprávnosti, držela je; když se dopracovala sama poznatků správnějších, odmítla je. Zaujala-li takto k určité otázce vlastní stanovisko, měla k tomu důvody a tyto své důvody na rozdíl od dekretujících brusičů také poctivě a srozumitelně vyložila a je ochotna vyložiti je kdykoliv. Pokud její důvody nebudou vyvráceny nebo otřeseny důvody silnějšími, musí trvati na svém stanovisku, neboť vědecké poznání se nemění tak snadně jako politické přesvědčení nebo literární kredo. »Zakousla-li se« tedy NŘ. do něčeho, nezakousla se do toho z neomylnictví, nýbrž z důvodného přesvědčení o správnosti svého poznatku. Myslí-li p. A. P., že v tom neb onom nemáme pravdu, ať nás přesvědčí svými důvody, že jsme na omylu, a přiznáme se k tomu bez zardění. Do té doby však výtku z neomylnictví panu A. P. vracíme.

S tím souvisí konečně i třetí výtka pana A. P. (velmi u nás oblíbená a pohodlná), že je těžko správně psáti, protože mezi filo-

logy samými jsou spory, a zachová-li se kdo filologické pravici, že narazí na odpor levice a opačně. Kdo je konkretně ta pravice a levice? Píše-li p. A. P. podle Blažkovy gramatiky nebo podle matičního Brusu a ocitá-li se v rozporu s NŘ., není tu přece možno mluviti o pravici a levici, nýbrž o dvou názorech, které dělí 40 let práce o jazyku. Nepopíráme, že mezi filology spory jsou, jako jsou v každé vědě, a bylo by chyba, kdyby nebyly. Ale o sporech mezi skutečnými filology ví nefilologická veřejnost velmi málo. To, co veřejnost a s ní i p. A. P. pokládá za spory filologické, bývají zpravidla spory mezi filology a diletanty, neboť o jazyku si troufá u nás rozhodovati každý tak jako při džbánku o politice. Takové spory měl Gebauer a má je bohužel i NŘ. Že veřejnost nedovede vždy (a někdy ani nechce) rozeznati mezi pracovníkem odborně vzdělaným a diletantem, toho z valné části svědectvím jsou spory rukopisné, o nichž se p. A. P. zmínil. Tenkrát platil Bačkovský skoro víc než Gebauer. Ale soudnější pozorovatel a neuzaujatý, byť neodborník, dovede si mezi takovou »pravicí« a »levicí« přece jen vybrati bez nesnází.

Snad není na škodu, že jsme i těmto výtkám věnovali pozornost; neslyšeli jsme je teprve od pana A. P. po prvé. Bývají to námitky lidí, kteří by nejraději viděli, aby směli psát, jak chtějí a umějí (i když neumějí), a kteří by proto na mluvnici a na filology strčili nejraději psí hlavu. Vedle těchto výtek pronesl pan A. P. řadu jiných, vážnějších, které se týkají zvláště jeho případu, a o těch tedy dále.

Pan A. P. vytýká Naší řeči a mně zvláště odpor ke každému archaismu. To asi není už jen proto správné, že nám před nedávnem byl vytýkán zase sklon k archaisování. Je to asi podle toho, co komu vytýkáme: vytýkáme-li komu novotaření, jsme zamilováni do archaismů, vytýkáme-li jinému archaismy, jsme zásadní odpůrci archaismů. Patrně není pravda ani to ani ono. Naši buditelé, Dobrovským počínaje, vštípili do novočeského jazyka spis, spoustu archaismů a blahořečíme jim za to, neboť jazyk jimi zbohatl. Ale oni měli před p. A. P. dvojí přednost: znali výborně jazyk své doby, jeho bohatství i jeho nedostatky, a znali i jazyk starý, a to přímo, z vlastní četby, ne ze slovníků ani z druhé nebo třetí ruky. Kdyby znal p. A. P. jazyk starý, nepsal by »*kdyžtě ti náležím*« a nevypisoval by ze slovníků a odjinud slova jako *usebranost, odlika, sotvy* a p. v domněnce, že jde o slova starožitná. Nejsme proti oživování slov starých, ale musíme viděti důvod, proč se jim té cti dostává. Nevím, jak by se na to p. A. P. díval, kdyby na př. některý básník, který by se ponořil opravdu do studia starého jazyka, začal psáti *drbi* m.

musí, *nerod'* m. nechtěj, *poleti* m. planouti, *těhař* m. sedlák, *drásta* m. tříska, *nalif* m. hle, *sotně* m. sotva atd. A byla by to slova opravdu stará, která žila kdysi plným životem, ne papírová, mrtvě porozená slova minulého století. Píše-li p. A. P. po staru (vskutku nebo domněle) *závěsa* (m. závěs), řada *obozová* (m. obozu), poháněti *bůvolů* (m. buvoly), proč by jiný spisovatel nemohl psáti stejně po staru *přeluda* m. přelud, *vzdora* m. vzdor, *věhlasa* m. věhlas, *rév* m. réva, *palm* m. palma, *velryb* m. velryba, nebo *počet poslancový* m. poslanců, *nepřitel starožitný* m. starožitností, *spisovatel báječný* m. bajek, anebo konečně: *pochválil mu své ženy, polibil své nevěsty* a p.? Nebyl by p. A. P. první, kdo by se mu vysmál? Jako všecko na světě, má i archaismus v spis. řeči své proč a své proto. Archaismus má smysl, jde-li především o zvýšení dobového zbarvení, iluse starobylosti, patiny věku; ale jaký smysl mohou míti s tohoto hlediska české archaismy v překladě francouzského románu ze světové války, jehož dějištěm je Soluň a hrdinami francouzský důstojník a řecká židovka? Zbývá tedy jen důvod lexikální, semasiologický. Slovo staré může posloužiti za označení představy, pro niž v jazyce současném schází příléhavý název, může poskytnouti básníku odstín, který právě hledá, může, jsouc vyneseno z hlubin zapomínání, působiti i svou novostí, má-li oporu v ostatním pokladu jazyka. Ale kterého z těch účinů se dosáhne, napíše-li pan A. P. *sotvy* m. sotva, *mřeži* m. mříží, *zvěři* m. zvířecí, *závěsa* m. závěs? Jaký jiný efekt způsobí jeho *vedle* (rozkazu), dokonávající svůj život v kancelářských šimlech (vedle vynesení . . .), než komický? Anebo jaký estetický dojem zanechá v člověku s troškou jemnějšího jazykového citu taková prkenně sbitá nestvůra, jako je Frantova *usebranost?* A konečně: mezi archaisujícím básníkem a jeho kruhem čtenářů, byť sebe užším, musí býti pojítko, které jim umožňuje vycítiti a vychutnati v oživeném přežitku to, co v něm cítí a do něho vkládá tvůrčí básník. Sahají-li moderní básníci francouzští pro výraz k Ronsardovi, brali-li němečtí romantikové svá slova ze staré německé poesie, má a mělo to smysl, neboť tito staří básníci neodumřeli svým potomkům docela anebo ožívali znovu, byť jen pro malý počet vyvolených. Ale u nás, kde literatura starší padesáti let je pro každého, kdo není filolog nebo literární historik, jen loňský sníh, jaký účin vzbudí sebe lépe míněný archaismus leda hluchou ozvěnu? Archaismy tedy musí míti nejen své důvody, nýbrž i podmínky. Archaismy p. A. P. se nám nelíbily proto, že to jsou z valné části slova čistě papírová, že jim p. A. P. někdy sám ani nerozumí, že se příčí

některé dnešnímu citu jazykovému (v. NŘ. 2, 97 n.)*) a hlavně že jsou zbytečné.

Mnoho z toho, co bylo řečeno o archaismech, bylo by možno opakovati také o přejímání výrazů dialektických do jazyka spisovného. Z toho, že jsem vytkl panu A. P. jeden moravismus a tři slovakismy, usuzuje p. A. P. ukvapeně, že mám hrůzu z moravismů a že pokládám osvěžování spis. řeči z dialektů za smrtelný hřích. To je načisto na omylu. Kdyby mi chtěl věnovati trochu dobré vůle, požádal bych ho, aby si přečetl můj referát o knížečce »Z Dolních Štěpanic« v NŘ. 6, 175, kde jsem naším spisovatelům připomínal nejen právo, nýbrž přímo povinnost, aby z přímého styku s živým jazykem v nářečích osvěžovali stárnoucí a šednoucí jazyk knižní. Ale panu A. P. není jasný způsob, jakým se to díti má a smí, a stojí v svém nazírání na poměr spisovného jazyka (umělého) a výrazu lidového na témž už dávno odbytém stanovisku, jaké měl proti Smetanovi Pivoda v nazírání na poměr národní opery umělé a lidové písně. Kdyby těžení z bohatství živé řeči v dialektech mělo záležeti v tom, že by měl každý spisovatel právo povýšiti kterýkoli dialektický výraz, který se mu právě zalíbí, na výraz spisovný, měli bychom zakrátko ze spisovné řeči harlekýna, ale daleko ne dokonalejší jazyk. Pan A. P. hájí svého »tož« tím, že je mu ten moravismus docela b ě ž n ý, protože trávil své všecky prázdniny na Žďársku (ačkoli tam se »tož« ještě neříká). Což o to! Mně je také docela běžný (mám ženu z moravské rodiny), slýchám jej aspoň padesátkrát za den, zrovna tak jako slýchám *včil* (*-ka*), *toťka, trnky, skřidla, zgarby, nasýsať, džgať* atd. Mám už proto právo vnášet tyto výrazy do spis. jazyka? A což kdyby ti spisovatelé čeští, kteří se na Moravě nebo na Slovensku přímo narodili a vyrostli, reklamovali pro sebe totéž právo jako p. A. P. a užívali, píšíce spis. jazykem, výrazů nářečních, které j i m jsou běžné? Chápe pan A. P., jak je jeho obrana absurdní?

Přejímání prvků dialektických do jazyka spisovného musí míti hlubší důvody než osobní zálibu v tom, co kdo náhodou zná a co je mu »běžné«. Necháme-li zase stranou couleur locale, místní

*) To platí i o slovese o p á č i t i m. opakovati (opač formuli!). Jazyk nemiluje zbytečností a duplikátů, a proto se u slovesa opáčiti vyvíjí v nč. (u dobrých spisovatelů) význam odpovídati (stejným způsobem), odvětiti: Povstala dívka s tichým vzdechem, jejž opáčil jsem hlasným echem (Čech, Sp. 2, 213). — »Co bych já s ní měla?« opáčila poněkud podrážděně slečna Kristýna (Šimáček, Sp. 7, 56). — A když odcházejícímu přáli »Šťastné navrácení«, opáčil (Věk): »Zdrávi poseděli« (Jirásek, F. L. Věk 2, 274). Nač tedy z honby po strojeném mluvení stírati nuance, které si jazyk sám tvoří?

zabarvení — neboť o to v překladě francouzského exotického románu nejde —, může býti důvodem zase jen požadavek obohacování, osvěžování a zmlazování spisovného jazyka, ať způsobem intensivním či extensivním. Intensivním zdokonalováním spis. řeči rozumím právě to, co jsem naznačil již několikrát paralelou o poměru Smetanově k písni národní a čemu naši spisovatelé, zvl. pražští, tak málo rozumějí. To není jen prosté přejímání prvků lidového slovníka, nýbrž hluboké, vnímavé a vroucí proniknutí do organismu živé řeči lidové, do její vnitřní struktury a osobitosti. Jak by zpružněl a oživl ten dnešní papírový jazyk, kdyby se naši spisovatelé a básníci skutečně a z lásky, ne z pouhého koketování a strojenosti, snažili poznati to bohatství uložené v živé řeči lidové ať v Čechách či na Moravě nebo na Slovensku, její zákony tvořivosti, konkretnost a přesnost výrazu, bystrost a původnost metafor, originální a rozmanitou stavbu vět, virtuositu v ovládání slovesného vidu, vrozenou rytmičnost, pružnost a přece účelnost v pořádku slov atd.! Na venek by se tím spisovný jazyk nezměnil ani ničeho nepozbyl, ale do jeho žil by vnikla čerstvá krev, jeho povadlé květy by znovu zavoněly tou kořennou vůní domácí, kterou ssaje opravdový milovník jazyka z Klicpery a z Tyla, z Erbena a z Němcové, z Raise a Jiráska, z Herbena a Mrštíka a j. Na tento intensivní způsob těžení z živé řeči lidové, vnímající, aplikující a stilisující, ukazuje NŘ. od samých svých počátků jako na způsob nejsprávnější a nejúčinnější; tou cestou šli naši všichni opravdoví mistři jazyka, ať instinktem či vědomky, to je cesta Smetanova, Manesova, a jen ten, kdo nezná z jazyka víc než dnešní papírovou češtinu, může v našem úsilí, probuditi u našich spisovatelů smysl pro toto intensivní těžení z živé řeči, viděti omezování svobody spis. jazyka.

Týž zřetel obohacování a zdokonalování spisovné řeči musí rozhodovati i při extensivním těžení z nářečí, při rozmnožování slovního pokladu spisovného slovy dialektickými: okrašlovati, »kdež toho potřebí«, napsal moudře a prostě Palacký roku 1832. Výraz dialektický musí tedy přinášeti v sobě nějaké plus, pojmenování nepojmenované představy, nový odstín, svěžejší barvu. Když stč. *nořiti slzy* zaniklo (zanechavši po sobě jen lidový výraz »slzičku umořiti«, nepochopením přeměněný), zůstala po něm v jazyce mezera; Marek ji vycítil a vyplnil ji dialektickým »*roniti*« (slzy), které se okamžitě ujalo a vžilo; zato pokus vpraviti do spis. jazyka slov. *no* (= ale, než) se nezdařil, protože šlo jen o osobní libůstku a se stanoviska řeči samé o zbytečnost. Píše-li Mrštík v Santě Lucii s nechutí o *bahnisku* veřejného života, ač mohl napsati po česku *v bahně* n. *v bahništi*, chápeme

tento moravismus, protože v něm cítíme vzmocnění odporu o nuanci, kterou právě v sobě chová pejorativní zároveň význam přípony *-isko* proti čes. *-iště*. Často nemusí jíti ani o plnou představu, ba ani jen o odstín, nýbrž prostě jen o náhradu otřelého výrazu spisovného výrazem svěžejším. Ale ani této výměně se nesmí rozuměti tak, že bychom na př. sloveso *dělati*, příliš již oposlouchané, nahradili na př. slovem *robiti*, nebo čes. *teď* mor. *včil*, neboť podstatu slova činí jeho obsah, ne zvukový tvar, leda že by jeden ze dvou tvarů přiléhal zvukově k představě lépe než druhý (suggestive words). Svěžest výrazu, která je právě jednou z význačných vlastností živé řeči, je v jeho těsném spojení s představou, kterou má vybaviti; tím vynikají mnohé výrazy lidové nad výrazy spisovné, častým přenášením a rozšiřováním zpovšechnělé a zšedlé. To je věc, na kterou do únavy upozorňoval Bartoš, jak na př. za spis. universální a šedivé *dosahovati* má lidová řeč bohatou zásobu výrazů barvitých a názorných, *dorůstati*, *dopinati* se, *doprositi* se, *dokopati* se, *doplouti* atd.

Způsobů tedy, jak lze spis. jazyk obohacovati a osvěžovati z řeči lidové, jest velmi mnoho, ale vždycky zase musí býti patrný zisk, který z toho spis. řeči plyne. Ale jaký v tom zisk, zavedeme-li si místo spis. *tak* mor. *tož*, které se i v ústech lidu na Moravě tak otřelo, že znamená málo víc než nic? A když »*tož*«, proč také ne *len* m. jen, *včil* m. teď, *hej* m. ano, *raz* m. hned, *aj* m. i atd.? Pan A. P. myslí, že přejímání z nářečí je otázka víc estetická než jazyková. To je ovšem dilema nelogické, neboť přibírání nespisovného materiálu do řeči spisovné je vždycky otázka jazyková, i když rozhodovaly důvody estetické. Ale p. A. P. chtěl patrně říci, že při přejímání z nářečí nerozhodují vždy jen důvody praktické potřeby, nýbrž také důvody estetické, které ovšem přicházejí k platnosti nejen v této věci, nýbrž na celém poli jazykové látky, kde je možný výběr, a u každého, kdo si vypěstoval jistou kulturu jazykovou a komu je jazyk víc než nejnutnější prostředek dorozumívací. Ale i ty důvody anebo jejich účinky musí býti patrné; záliba osobní není takovým důvodem, neboť ta může býti podložena i nevkusem. Způsob, jak si p. A. P. představuje obohacování jazyka, připomíná však až příliš známé krojové fantasie pražských dívek, které dovedou na sebe navléci kunovskou sukni s vlčnovským lajdíkem, kyjovskou zástěru a píšťanské stuhy, hedvábné punčochy s francouzskými střevíčky atd.; není pochyby, že jí m se to líbí a že jejich pražské tety jsou jimi nadšeny, ale opravdovému znalci a milovníku lidového kroje je z toho nanic.

I spisovná řeč má svůj charakter a stil; volnost v každém stilu

nastává pak teprve tam, kde stil končí, kde se ještě nevyjádřil nebo nevyhranil docela. Volnost předpokládá tedy suverénní ovládání prvků daných, nemá-li skončiti plichtěním. Co je na př. v architektuře úhrn všech výtvorů určitého slohu a abstrakce v nich obsažené, to je pro jazyk usus. O podstatě usu má pan A. P. názory velmi podivné a méně než laické. Vytkl jsem mu v svém referátě, že si libuje ve zbytečných odchylkách od usu. Pan A. P. odmítá toto kriterium; mluví s pohrdáním o usu denním, velmi přízemním a velice pochybné čistoty, který prý za spis. řečí bude vždycky a žalostně pokulhávati a jímž prý se spisovatelé tvůrčí nedají nikdy spoutávati, a domnívá se, že jsem s hlediska tohoto usu nízkého a omezeného posuzoval jeho překlad a činil své výtky. To je ovšem při nejmenším nedorozumění. Usus v jazyce, jak jsem již obrazně naznačil, je stav, k němuž jazyk v svém vývoji dospěl. Usus v nejširším slova smyslu může býti rozličný podle toho, jaký jazyk nebo kterou jeho vývojovou etapu máme na zřeteli; proto mluvíme o usu 15. stol. a 20. stol., o usu spisovném a usu vulgárním, o usu východočeském a západočeském atd. Význačnou vlastností usu jazykového jest jeho konservativnost: její příčina tkví jednak v samé podstatě řeči jakožto prostředku dorozumívacího, jednak ve vývojové povaze jazyka jakožto výtvoru tradice. Jako ve všem, co se vyvinulo a ustálilo tradicí, tak i v jazyce, co odporuje tradici, t. j. její ustálené formě, jíž říkáme usus, je pro toho, kdo ji ovládá, shocking; co je nad tradici a navíc, působí jen jako novota, ale neuráží. Je známo, že se příslušníci určitého nářečí smějí, nazve-li někdo z jiného nářečí určitou věc po svém jinak, než jsou zvyklí sami ji jmenovat, protože se to příčí jejich usu; ale osvojují si snadno a bez této reakce jméno věci dosud jim neznámé (na př. vlak, balon atd.). Neruší-li příslušníka určitého dialektu výraz, který odporuje výrazu usuelnímu, je to neklamná známka, že zná svůj dialekt špatně nebo že jeho cit je otupen.

Posuzujeme-li jazyk určitého jednotlivce, posuzujeme jej arci podle usu toho jazyka, k němuž náleží. Mluvil-li jsem tedy v rozboru jazyka pana A. P. o usu, nebyl mi samozřejmě měřítkem ani usus 15. stol. ani usus vulgární, jak by mi rád přese všechnu absurdnost toho naimputoval pan A. P., nýbrž nynější usus spisovný. Usus spisovný jest ten útvar jazyka, který se ustálil staletým vývojem v současné knižní literatuře a jehož prvky poznáváme vzájemným srovnáváním co možná největšího počtu slovesných výtvorů naší doby. Toto statické poznávání stačí ovšem pro mechanické ovládání spis. jazyka, ale pro hlubší chápání, kritické rozsuzování a zvláště také pro práci ja-

zykově tvůrčí musí se doplňovati poznáváním dynamickým. Poznáváním dynamickým rozumíme vědomé nebo instinktivní poznávání zásad a zákonů, které jsou utajeny v celém tom souboru výrazů a forem jazyka určité doby a sféry a jejichž výslednicí je právě to, čemu říkáme usus. Jsou to abstrakce získané vědomým nebo mechanickým srovnáváním jazykových prvků a jsou tím bezpečnější, čím větší rozsah jazykového materiálu zabírají nejen do šířky, nýbrž i do dějinné hloubky, z níž se usus určité doby vynořil a jejíž neporušený obraz uchoval namnoze i jazyk živý. Tento dvojí způsob poznávání umožňuje teprve, abychom se mohli postaviti k spis. jazyku kriticky, abychom mohli posouditi, co je v něm dobrého a co je plevel vyrostlý z nevědomosti, abychom mohli rozeznávati mezi spisovateli dobrými a chatrnými, abychom mohli tvořiti důvodně a v duchu jazyka. Toto dvojí poznání, kterému říkáme jazykové vzdělání, je-li vědomé, a jazykový cit, je-li instinktivní, vyčerpává podstatu jazyka, ať jde o jazyk vůbec či jen o určitý usus, úplně a dokonale. Staví-li p. A. P. proti »duchu jazyka« jeho »bytost a podstatu« jako princip vyšší, kterým chce ospravedlňovati to, co je proti duchu jazyka, jsou to jen prázdná slova. Duch jazyka — to jsou právě zákony a tendence obsažené a pracující v říši jeho forem, a kromě tohoto dvojího není nic. Jde-li tedy o jazyk spisovný, jest spisovný usus objatý a proniknutý co nejúplnějším poznáním statickým a dynamickým jediný a nejvyšší princip kritický.

Z tohoto pojetí usu (jímž míníme zde i nadále usus spisovný) vyplývají i meze spisovné praxe i záruky její volnosti. Co se příčí formám a tendencím spisovného usu, pociťuje ten, kdo si osvojil co nejúplnější jeho poznání, ať je to spisovatel či filolog, jako chybu, jako faux pas, jehož nepříjemný dojem jest analogický s dojmem vzbuzeným na př. přestoupením tradičně ustálených společenských řádů a zvyklostí. Je-li však pestrá kravata při fraku shocking jen jako porušení tradice a nic víc, je odpor proti porušení usu o to podstatnější, věcnější a hlubší, že závaznost usu tradicí ustáleného je podložena, jak již bylo řečeno, účelností, která je v podstatě řeči jako prostředku obecného dorozumívání. Vědomí chyby a odpor proti ní jsou tedy závislé na větší nebo menší míře jazykového vzdělání nebo jazykového citu. Člověk, který začíná mluviti cizí řečí, užije často bez nejmenších rozpaků forem a výrazů, jež vyloudí úsměv nebo jinou formu reakce u toho, kdo usus toho jazyka má v moci.

V podobné situaci se ocitá často jazyková kritika vůči některým našim spisovatelům. První podmínkou kritiky jazykové jako každé

kritiky jest, aby si osvojila co nejúplnější a nejjemnější znalost předmětu, tedy jazyka, o nějž jde. Teprve tato znalost dává jí možnost souditi správně a určitě. Pokud naše filologie znala starou češtinu jen tak jako Hanka, byly RKZ bez chyby; teprve, když se znalost jazyka té doby rozšířila a prohloubila, objevily se jejich usvědčující chyby a omyly. I v dnešním jazyce byla situace dost dlouho podobná právě proto, že si linguistika všímala mnohem víc jazyka starého než dnešního; nynější zchátralost jazyková jest do jisté míry i toho důsledkem. Dochází-li tedy nyní časem k rozporům mezi jazykovou kritikou — a na ni má právo nejen filolog, nýbrž každý, kdo má k ní potřebné podmínky — a některými spisovateli, je příčina v tom, že si dnešní linguistika všímá mnohem víc než dřív jazyka současného a že si je jazyková kritika vědoma toho, že aspoň v těch věcech, jež vytýká, zná spis. usus úplněji a hloub. Z tábora, který nelibě nese jazykovou kritiku Naší řeči, byla nám vyčtena diktatura. Nic naivnějšího než to. Jakápak diktatura? Stejným právem by se mohlo psáti o diktatuře literární kritiky, vytkne-li básníkovi, že jeho drama je nedramatické, že jeho rýmy jsou chatrné atd. A přece je v soudech literární kritiky mnohem víc subjektivního a induviduálního, kdežto normy, podle nichž soudí jazyková kritika, mají základ čistě objektivní a reální. Vytkli-li jsme tedy někomu, na př. panu A. P., jeho důsledný záporový genitiv, nebyla důvodem výtky subjektivní nelibost ani porušení nějakých libovolně konstruovaných norem, nýbrž prosté konstatování, že dobří čeští spisovatelé i živý jazyk přestali důsledně záporového genitivu už dávno užívat. Chce-li pan A. P. choditi v tomto genitivním toupetu, nezabrání mu v tom žádná diktatura; ale necítí-li sám nevhodnost a lichost této výstřednosti, nemůže brániti nám, abychom to neřekli. Proti výtkám takto založeným je možná jen dvojí námitka: buď důkaz, že naše znalost spis. jazyka je nedokonalá a že většina dobrých spisovatelů záporového genitivu a pod. věcí užívá tak jako p. A. P., anebo že spisovatel vůbec není vázán usem spisovným a že může psáti, jak chce a jak umí — námitka ovšem už jen pro své důsledky načisto absurdní. Ale nespokojenost některých spisovatelů a jejich obhájců*) s našimi výtkami prýští z toho, že spisovný usus, který přece není dílem filologů, nýbrž spisovatelů jazyka

*) Jako kuriositu připomínáme, že se mezi obhájce »volnosti« spisovatelské proti »diktatuře« Naší řeči přihlásil (ve Venkově 6 ún.) p. dr. Brtník, týž autor, jehož Očistu musila NŘ. 4, 54 důrazně odmítnouti právě proto, že, neznaje a nedbaje náležitě usu spisovného, sešněrovával spis. řeč lichými a malichernými výmysly starobrusičskými i vlastními.

znalých a dbalých, znají jen povrchně a odevčírka, a tato neznalost budí v nich domněnku křivdy nebo bezpodstatnosti; jsou v situaci lidí, kteří nepostřehujíce důvodů vídají rádi v přesném plnění předpisů pouhou sekaturu a puntičkářství.

Mohu pana A. P. o tom přesvědčiti ad oculos. Vytkl jsem mu na př. že z přemrštěné korektnosti píše »složil ji na zemi«, a dodal jsem, že usus mívá v tomto významě jen tvar »*na zem*«.*) Pan A. P. namítá, že to bývá leda v řeči nedbalé, nespisovné (tady prý je to čertovo kopýtko usu). Na odpověď několik dokladů: položili jej na zem Zeyer, Plojhar (Sp. 18, 110); sirka odletěla na zem Neruda Mal. pov. 4; čepici hodil na zem Rais, Sp. 14, 19; učitelka postavila škopek na zem Jirásek, U nás 1, 53; listí zkrvavené se snětí na zem zvolna třepetá Machar, Třetí kn. lyr. 21; pádem se na zem povalil Erben, Kyt. 37 (146); slečna se položila na zem Svobodová, Přet. klas 12 atd. Tu je dvojí možnost: buď připustiti, že Zeyer, Neruda, Rais, Jirásek, Machar, Erben, Svobodová píší řečí nedbalou, nespisovnou, anebo uznati, že p. A. P. spisovného usu dobře nezná. Vybrat si z toho dvojího není těžké. Stejně bych mohl pokrýt několik stránek NŘ. doklady z nejlepších spisovatelů, na důkaz toho, že tvar *nech* není tvar vulgární, nýbrž naopak spisovnější než arch. *nechej* atd. Anebo příklad jiného způsobu. Pan A. P. užívá v svém překladě výrazu »*jarý* poklid«, k němuž jsem poznamenal, že je to contradictio in adiecto, protože slovo jarý podle mého jazykového citu znamená prudký, bujný. Kdyby mně vytýkal někdo, že tento můj výklad slova jarý je nesprávný, bránil bych se buď zase usem, t. j. svědectvím dobrých spisovatelů (jarým chvatem plamenná krev bije v mladou skráň Čech, Sp. 2, 184; vždy v tanci ubíháme s jarým plesem Vrchl. Sp. 29, 108; komoň jarý Heyduk v Obr. živ. 1859, 389; potůčkové jaří Mácha, Sp. 2, 4; jarotoká Vltava Machar, Konfese 86 atd.), anebo bych se dovolával slov příbuzných, jako rozjařiti se, jarobujný, mor. járek n. slov. jarčok (bystřinka) a p. Jak brání svůj »jarý poklid« spisovatel p. A. P.? Jde do slovníka a najde si tam významy 1. jarní, 2. jasný, čistý; nic mu nevadí, že se význam ‚jarní' sem vůbec nehodí (jarý = jarní je také slovo docela jiné), ba nepozná ani (když už přehlédl Jungmannovu zkratku L. = Linde), že významy ‚jasný, čistý' vůbec nejsou české (nýbrž polské). Byla tedy jazyková kritika pod úrovní ja-

*) Tím ovšem není míněno, že by tvar na zemi byl chybný. Je to tvar v tom významu dnes už zastaralý, a proto je rozdíl, užije-li ho kdo z pouhé strojenosti a svévole, anebo užije-li ho básník z příčin metrických nebo rýmových, kazatel pro zvýšení velebnosti svého slohu atd.

zykového citu pana A. P. či nad ní, když mu to vytýkala? Stěžuje-li si p. A. P. na profesorskou feruli, neměl by jí spíše žehnati, ukazuje-li mu to, co on sám neví?

Dobrá znalost spisovného usu zabezpečuje tedy spisovatele nejen proti výtkám jazykové kritiky, nýbrž zaručuje mu i v o l n o s t v práci tvůrčí. Nedostatek volnosti je úděl slepic; orel je volný, protože svými peruťmi vládne dokonale. Výrazové bohatství spis. jazyka dokonale zvládnuté poskytuje i u nás spisovateli, který ovšem nejen česky píše, nýbrž také česky m y s l í, tak hojný výběr prostředků, že zřídka kdy narazí v rozletu svých myšlenek na jeho hranice. Nebylo by těžko vyjmenovati řadu spisovatelů, dokonalých stilistů, básníků, kritiků a překladatelů, u nichž se málokdy setkáme s neologismem nebo s jiným překročením usu spisovného. Proto jen z nepochopení mohou viděti někteří naši spisovatelé a jejich obhájci v tom, když NŘ. brání neumělému stírání jemností, které si jazyk sám vytvořil, omezování jejich svobody, kdežto se tím ve skutečnosti jejich volnost vyjadřovací r o z š i ř u j e. Vytkl-li jsem p. A. P., že v své genitivní horečce píše »této zemi *chybí mramorové květeny*« (m. mramorová květena), může v tom viděti mentorování a omezování volnosti právě jen ten, kdo spisovný usus dosti nemá v moci; naopak, kdo takto píše, redukuje d v a různé výrazy (chybělo květeny = bylo jí málo, a chyběla květena = nebylo jí vůbec) na výraz j e d i n ý, ochuzuje bohatství výrazových prostředků spisovných a tím i volnost spisovatelskou. Totéž platí o nešetření nč. spisovného rozdílu mezi přívlastkem adjektivním a genitivním, o němž jsme vykládali v NŘ. 2, 97 n. Píše-li p. A. P. o komsi, že měl pod nosem štěteček knírový, ukazuje zase jen, že necítí rozdílu, který si vytvořil nč. jazyk spis. mezi výrazy štěteček knírů (t. j. knír v podobě štětečku) a štěteček knírový (štěteček z knírů udělaný). Atd. Tu všude hájí NŘ. bohatství a volnosti jazyka proti povrchnímu nivelisování plynoucímu z nedostatečné znalosti spis. usu.

Dobrá znalost spisovného usu je však podmínkou i té volnosti, jak jí rozumí p. A. P. a s ním i mnozí jiní a v níž vidí krátkozrace jedinou formu volnosti, totiž volnosti rozmnožovati, obohacovati a osvěžovati spisovný poklad slovní výrazy n o v ý m i, ať už nově utvořenými či odjinud přenesenými (provincialismy, archaismy atd.). Naše řeč se nestavěla nikdy ze zásady proti novým slovům, ať vyšla z pera básníkova či ze studovny odborného spisovatele, a častokrát prohlásila: slovo nové, ale správně utvořené a potřebné, tedy dobré. Ale NŘ. zná příliš dobře dějiny nč. spis. jazyka, aby nevěděla, že se tato volnost zaměňovala a zaměňuje často proti smyslu řeči s pouhou zvůlí a libůstkou a že tvoření

nových slov vycházelo často spíš z neznalosti bohatství spisovné řeči než z její potřebnosti nebo chudoby. NŘ. ponechává tedy spisovatelům plnou volnost v tvoření slov, jsou-li utvořena ve shodě s dynamickými, tvůrčími zásadami, odvozenými ze samého nč. jazyka spisovného a jsou-li odůvodněna p o t ř e b o u, jak už dříve anticipando bylo pověděno, ať prostě dorozumívací či estetickou, rozumí se potřebou, kterou cítí nejen tvůrčí básník, ale kterou v jeho výtvoru vycítíuje i stejně inteligentní čtenář, k němuž promlouvá. Toto naše dvoje pojetí spis. usu statické (určující potřebu) a dynamické (určující hodnotu nového výrazu) je nekonečně liberálnější než na př. statické stanovisko mnohých teoretiků francouzských, pro něž je současný spis. jazyk, stabilisovaný v podstatě už v 17. a 18. stol., definitivní formou jazyka a pod jejichž ostražitostí tuhne spisovná franština v dokonalý jazyk mrtvý. Naši spisovatelé jazykově tvůrčí nemusí čekati na žádnou admission Akademie nebo jiné instituce; jejich rozsudím jest jazyk sám. Proto paralela pana A. P. s případem Flaubertovým a jeho jazykových kritiků je nevhodná. Flaubert a jiní básníci se probíjejí skvělým krunýřem spis. řeči k živým zdrojům jazyka ať soudobého či předklasického, kdežto kritika Naší řeči od samého počátku bojuje proti rostoucí papírovosti a neživotnosti spis. češtiny a umělému i neumělému rozšiřování propasti mezi ní a řečí živou, která je hlavní příčinou dnešní krise francouzského jazyka spisovného. Každá volnost má meze, a meze které kritika Naší řeči stanoví jazykové práci tvůrčí svým statickým a dynamickým pojetím usu spisovného, mají nejen důvody rozumové, chráníce účel řeči proti pohlovskému neologisování v jakékoli formě jako proti hankovskému rusisování a p., ale jsou mimo to odvozeny z pozorování přirozeného vývoje řeči samé, jejíž organismus odmítal asimilovati novoty zbytečné a duchu jejímu se příčící.*)

O obohacování spis. řeči archaismy a provincialismy, jak je praktikuje p. A. P. proti těmto zásadám, byla řeč už napřed. Ale platí to i o jiných výrazech, jež jsem panu A. P. vytýkal jako zbytečné libůstky. Neboť jaké obohacení nebo osvěžení spisovného pokladu slovního je možno viděti v tom, zmane-li si někdo psáti *pustoryl* (rus.) m. jasmín, *čekanit* m. ciselovat, *poryv m.* náraz větru (i když to slovo najde v Herzrově slovníku), *marhan* m. granátové jablko, *po náboj* m. souznačného »po nápravy« atd.? Nemáme

*) Naši novotáři zapomínají také zpravidla na to, že hlavní prostředky, jimiž živý jazyk rozmnožuje své bohatství slovní, nejsou morfologické, dělání anebo přejímání nových slov, nýbrž semasiologické, t. j. významové obměňování daného materiálu slovního.

pro představy, jež tato slova označují, výrazů vlastních, či jsou tato nová slova proti dosavadním určitější, jasnější a srozumitelnější?*) Budí slovo pustoryl (ó Petře Jasmíne!) nebo marhan představu poetictější než jasmín nebo granátové jablko? Či mají asociace zvukové a etymologické při slovech čekanit, poryv a p. takový půvab, aby jim proto náležela přednost před slovy vžitými? A ne-li, co pak v tom možno viděti jiného než marotu a preciosnost?

Při slovech nově utvořených přistupuje k těmto otázkám obsahového odůvodnění ještě otázka f o r m á l n ě správného utvoření, otázka shody s tvůrčími zákony jazyka. Pan A. P. se pozastavuje na př. nad tím, že jsem m. jeho výrazu *provonělost* (»ve starých čtvrtích v provonělosti bezem, glyciniemi a prvními růžemi moje procházka mě zavede k dětskému plesu« — jak pěkný to zároveň anakolut) nabízel výraz »v ovzduší provoněném bezem«. Mrzí se neprávem: ať už vycházíme od slovesa provoněti (utvořeného tak jako protrpěti, promlčeti, prosvítiti, prozářiti, prosníti a p.) či od provoniti, dospějeme po každé k základnímu výrazu »bezem provoněný« (jako světlem prozářený, sluncem prohřátý, vůní provanutý atd.), a proto substantivum z tohoto základu utvořené (chceme-li se už tak po nečesku abstraktně vyjadřovati) musilo by zníti *provoněnost* (jako navoněnost), ne provonělost. Stejně proti duchu českého jazyka je utvořeno abstraktum *úbělnost* pro představu čistě konkretní (svity jasné zoře zabarvovaly změtené úbělnosti krajiny); či by pokládal někdo za českou na př. větu, že slunce ozařovalo syté *modrosti* lesů nebo že mezi oblaky prokmitávaly *azurovosti* oblohy? O tom, že dobří spisovatelé užívají tvaru *úbělový* a nikoli *úbělný* (lesk úbělový Vrchl., Sp. 5, 75; ručka úbělová Čech, Sp. 13, 134 a j.), ani nemluvím. Výraz

*) Pan A. P. má ovšem proti této námitce dobrý recept. Není prý jeho povinností starati se o to, co kdo zná či nezná, a psáti tak, aby všemu rozuměli i čtenáři nejneznalejší nebo duševně nejlenivější — zásada pro překladatele zrovna stvořená. Tato poznámka p. A. P. se týká slova výřel, o němž jsem poznamenal, že je málo známé. Přiznávám se bez uzardění, že k těm duševně nejlenivějším, jimž bylo slovo výřel až do překladu pana A. P. neznámo, patřím i já. Slovo výřel je doloženo jednou v stč. slovníku Klaretově a z Hankova vydání je poznal a obnovil Presl. Podle něho i podle našich slovníků výřel = meloun vodní, dyně kavon, lubenice (něm. Wassermelone, Cucumis citrullus); je tedy výřel t o t é ž co meloun vodní. Ale ve větě, v níž p. A. P. slova výřel užil, čte se, že na stánku ovocnáře byla lilková jablka, v ý ř e l y, zralé v o d n í m e l o u n y a rozkrojené a krvácející marhany. Z této souvislosti je patrno, že ani panu A. P., když slovo výřel objevil v nějakém slovníku, nebylo známo, co vlastně znamená. — Marhan není pak nic jiného než česká zkomolenina německé zkomoleniny margrant n. margram, utvořené z lat. malum granatum (granátové, vl. jadrné jablko).

žlutozlatý (-é tečky zřítelnic) hájí p. A. P. složeninou *hnědozlatý;* ale pak nerozuměl mé dobře míněné výtce. První člen složeniny modifikuje příslovečně význam členu druhého; složenina hnědozlatý je zcela logická, protože vyjadřuje barvu sice žlutou jako zlato, ale s odstínem do hněda. Žlutozlatý je však zřejmá tautologie (= žlutý jako zlato, ale do žluta) tak jako bělostříbrný vlas, bělosněžná šíje, modrochrpový zrak atd. O ostatních výrazech, které jsem překladu pana A. P. vytýkal, nebudu se již šířiti, když on sám o nich pomlčel, abych výklad nerozvláčel. Ale i na těch příkladech uvedených je viděti, oč šlo; Naše řeč nebrání básníkům ve volnosti tvůrčí a obohacovací, nýbrž žádá od nich toliko, chtějí-li jej obohacovati, aby věděli kde a jak.

Proti tomu má však p. A. P. zásadní a závěrečnou námitku, kterou jsme slyšeli i od jiných obránců absolutní svobody, že totiž jazyková kritika (v případě pana A. P. tedy já) není kompetentní, aby o takovýchto věcech soudila, že všímajíc si i stránky stilistické, výběru, tvoření a užívání slov atd., zasahuje do věcí, které nepatří do oboru filologie, nýbrž do estetiky, do věcí týkajících se osobní exprese a vkusu spisovatelova. Jazyková kritika má prý zkrátka přestávati na výtkách tvaroslovných a syntaktických a dost.*)

Nevím, ale zdálo by se mi to pro naši obec spisovatelskou přece jen zahanbující, kdyby jazyková kritika neměla než vytýkati jim věčně věků chyby tvaroslovné a syntaktické; neboť u jiných kulturních národů znalost jazyka po této stránce bývá podmínkou ať nedím spisovatele, ale každého vzdělance, ještě n e ž vezme vůbec pero do ruky. Což pak stále bude třeba vytýkati i spisovatelům jako p. A. P., že se neříká *věžmi,* nýbrž věžemi, *u kmenu,* nýbrž u kmene, sv. *Jiřího,* nýbrž sv. Jiří, v *Jerusalemu,* nýbrž v Jerusalemě, chyby v užívání přechodníků atd.? Nechápe p. A. P., že i jazykového kritika omrzí jednou ta věčně stejná písnička a že často je už hanba i nám vytýkati spisovatelům chyby tak elementární? A pak nepěstujeme kritiku pro kritiku ani proto, že by nám na tom záleželo, píše-li zrovna p. A. P. nebo p. X. Y. dobře česky čili nic. Nám jde o čtenáře Naší řeči a jejich jazykovou výchovu; o to, ukázati jim, že podstata jazyka není v koncovkách, nýbrž v jeho zákonech tvůrčích, v jeho vnitřní struktuře a v jeho slovníku, vštěpovati jim smysl pro jemnost a bohatství prostředků, které si staletý vývoj jazyka vytvořil, a úctu k nim. Bude-li se za sto let říkati *uměji* nebo *umí,* budou-li se všechna podst. jména

*) Pan A. P. ostatně sám toho rozdělení úloh nedbá. Ač není filolog, brousí často v Mod. revui svůj filologický talent na svých literárních sporu-

skloňovat podle jednoho vzoru a všecka slovesa podle jedné konjugace, tím konec konců jazyk zkázu nevezme. Ale v tom je nebezpečenství jazyka, potrvá-li dnešní zvůle v hospodaření s těmi prostředky, které jsou vlastní náplní jazyka.

To je jedna věc. A dále. Pan A. P. chápe úlohy filologie, ba i jen samé linguistiky příliš úzce a prostonárodně, domnívá-li se, že se estetická stránka řeči, stilistická aplikace jejího výrazového pokladu a využití jejích tvůrčích možností k účelům uměleckým vymyká z dosahu linguistiky. Naopak, linguista, který se obírá moderním jazykem anebo vůbec jazykem s rozvitou básnickou literaturou, má nejen právo, nýbrž přímo povinnost zabývati se jazykem i po této stránce a osvojiti si aspoň tu míru estetického vzdělání a vkusu, aby chápal důvody, které vedly básníka nebo spisovatele vůbec k volbě výrazu toho nebo onoho. Předmětem studia linguistova je jazyk v celém jeho rozsahu a jeho úkolem jest nejen jej popisovat, nýbrž také vykládat a kriticky zkoumat. Spisovatel a zvláště básník zasahuje zajisté nejintensivněji do vývoje spis. řeči a zvláště do vývoje jeho slovníka, a proto linguistovi, nemá-li stát bezradně před jeho proměnami, mají býti jasné důvody, které vedly básníka k obměně nebo výměně anebo k rozmnožení tradičního materiálu, jakého účinu chtěl dosáhnouti, jakou nuanci vyjádřiti, jakou novou barvu najíti v starém slově atd. Proto je nepochopením úkolů linguistiky (nebo filologie podle p. A. P.), vytýkati jí, že se obírá i takovými jevy jazykovými, které mají motivy estetické; vytýkati by bylo možno jen určitému linguistovi, tedy na př. mně, že se jimi obírá, nemaje pro ně dostatečného pochopení ani průpravy, že se mu nedostává té jemnosti jazykového cítění, která podmiňuje suverénní virtuositu ve vládnutí jeho prostředky u duchů jazykově tvůrčích.

Mohl bych — ač p. A. P. jen obecně a zásadně popírá kompetenci filologie vůbec a neukazuje ani na jediném případě, že bych byl nepochopil jeho stilistických fines*) — uvésti na svou obranu

---

bratřích a častuje v své odpovědi svým poučením i NŘ. Ale ne se zdarem. Spřáhl prý jsem »koně s kravou« napsav »v skutečném jazyce překladatelově«, neboť -ově prý je koncovka ženská. To je cvšem omyl; v mém spřežení jsou oba koně. Ještě tučnější chybu prý jsem přehlédl v NŘ. na str. 10 (v článku Rocherově): »pošta za ně a za jich dodání ručí«, není-li prý to nějaká finesa nejnovější češtiny. Nikoli. Není to finesa, ani nejnovější, nýbrž tvar tak starý jako čeština a správný podle Rukopisů i podle Gebaura, podle Strejčka i podle Naší řeči atd.

*) Na jednom přece. Pan A. P. napsal, že z podpalubí stoupá báječný pach citronů. Poznamenal jsem k tomu, že by místo toho papírového pachu byla stačila také vůně; ale p. A. P. namítá, že je to »velký rozdíl«. Aby nemyslil, že ho chci přehádati, nechám za sebe mluviti jiného básníka:

a jakousi kvalifikaci, že mám také za sebou skoro třicet let literární práce (dávám panu A. P. plné právo ohrnouti nad ní nos), že jsem také přeložil do češtiny několik knížek a hromádku článků, že jsem se vždycky snažil o výraz přesný a vkusný a že mám — a o to zde jde — jakýsi smysl pro stilistické jemnosti v jazyce. A kdyby ani toho nebylo, jsem přece aspoň inteligentní čtenář sčetlý v české literatuře jistě aspoň tolik jako p. A. P., a smysl už jen touto cestou získaný mi dává jakési právo posuzovati výrazovou účinnost a vhodnost osobitého slohu pana A. P. Neboť jak jinak je možno odvažovati básníku hodnotu svého výrazu než v poměru ke čtenáři, k němuž promlouvá a který si má z jeho slov vytvořiti v své duši opačným pochodem totéž, co se dělo v duši básníkově? A oč více si má uvědomovati tento poměr pouhý překladatel!

Napsal-li jsem tedy o tom, co p. A. P. pokládá za věc své »osobní expresse« jakožto autora, že to na mne působí jen jako hledaná strojenost, byla to především zase moje osobní imprese jakožto čtenáře, mluvícího za jiné zrovna tak, jako když své mínění vykládá se svého stanoviska kritik literární. Což literární kritik získává svou erudici a kvalifikaci jinou cestou než tou, o které jsem právě mluvil?

Ale mohu své právo na kritiku jazyka a slohu pana A. P. podepříti i důvody zcela reálnými. Vedle výtek strojenosti, kterou překlad pana A. P. připomíná četbu Klicperova Soběslava nebo Vocelovy Harfy, rozličných galicismů a germanismů atd. pohybovaly se moje výtky na poli, na něž se i p. A. P. snaží přesunouti punctum litis, totiž na poli citu pro odstíny významové, který bývá zpravidla rozhodujícím momentem při volbě výrazu. Jak osvědčil p. A. P. v svém překladě tento smysl, aby mohl se suverénní povýšeností shlížeti na kritika, který se obírá rozborem jeho jazyka? Takto: zaměňuje výrazy: *napodobovati* a *podobati se; terasa* a *taras; v celku* (= ne v kusech) a *celkem* (= úhrnem, všeho všudy); *úpad* (pracovati do úpadu) a *úpadek* (na př. národa, sil a p.); *obtěžkati* (= otěhotněti) a *obtížiti; vinný* (na př. hrozen) a *viničný* (na př. věž); *mlhovina* (la nébuleuse) a *mlha; loupeživý* (= kdo páše loupež) a *loupežnický* (= kdo jedná n.

»Jako svítí (růže) žhavým nachem,
stejně dýchá rajským pachem,
vůní, která v srdce kane«. (F. S. Procházka, Král Ječm. 226.)

Kdybych měl mluviti sám za sebe jako filolog, mohl bych leda konstatovati, že pach je podst. jméno slovesné k slovesu páchnouti. To by ovšem byl »velký rozdíl«. Ale tak zle to p. A. P. svým »báječným pachem« přece snad nemyslil a o »rajském pachu« by bylo pak teprve těžko mluviti.

vypadá jako loupežník); *čin* (= skutek) a *počin* (= iniciativa, popud);*) *prolínati* (hmotu, jejími póry) a *prodírati se* (na př. rty, štěrbinou a p., kde je těsno); *Niobovna* (= dcera Niobova) a *dcera Niobina;* oko *jasnovidce* (= jasnovidecké, jasnovidné) a oko *jasnovidcovo* (= oko určitého jasnovidce); *nechal pršeti* (= nebránil dešti) a *dštil* (= působil déšť); *šňořiti se* (= strojiti se) a *vypadati vyšňořen; oživiti* (= živým učiniti) a *ožíti, oživnouti* (= státi se živým) atd. Pan A. P. poznamenává, že kdybych s tou metodou, kterou jsem posuzoval jeho překlad, šel na Flauberta, že by z něho zbylo pramálo. Je to pro Flauberta velmi malá poklona, domnívá-li se p. A. P., že by se našly u něho chyby toho způsobu, aby si pletl na př. raviver a revivre anebo l'oeil d'époux a l'oeil de l'époux, jako to činí p. A. P. — Flaubert (si parva licet componere magnis) porušoval tradiční usus spis. franštiny, protože hledal výraz pro odstíny, pro něž v jazyce své doby výrazu nenacházel, ale pan A. P. jak vidět nevyciťuje řádně ani těch odstínů, pro něž spis. řeč své ustálené výrazy má odedávna, a jež dobře cítím já a se mnou zajisté i mnozí jiní. A v této okolnosti, dokumentárně doložené, vidím záruku práva posuzovati jazyk překladu pana A. P. nejen po stránce tvaroslovné a syntaktické, nýbrž i po stránce výběru prostředků výrazových.

Je čas, abych skončil svou apologii. Nelitoval bych papíru jí potištěného, kdybych pana A. P. přesvědčil, že mé výtky jeho překladu byly učiněny z věcných a zásadních důvodů, z upřímné péče o jazyk a bez nejmenší osobní zaujatosti.**) Nemrzel bych se ani nad nadužíváním trpělivosti našich čtenářů, kdybych věděl, že se mi podařilo objasniti s nových stránek stanovisko Naší řeči k možnostem proměn a vývoje řeči spisovné. Neboť hlavně tento

---

* Mateni slov p o č i n a č i n, s nímž se setkáváme i u jiných spisovatelů nč., působí povrchní podobnost obou slov. Ale subst. počin nesouvisí s rodinou podst. jm. čin (činiti, přečiniti, přečin, učiniti, účin, příčina atd.), nýbrž je to podst. jméno slovesné k slovesu počíti, počnu. Jeho pův. význam byl tedy p o č á t e k a význam ten je dosud každému dobře patrný v jeho odvozenině počinek (dejte mi počinek); ve významu přeneseném znamenalo už v starším jazyce popud, iniciativu (všecky tyto významy má i ruština). Počin není v nč. slovo tuze časté; a proto je dobrá rada, kdo jeho významu nezná nebo necítí, raději ať ho neužívá.

**) Pan A. P. vyslovuje v své polemice velmi nepěkné a i jeho nedůstojné podezření, že jsem psal svůj posudek »v cizích službách« a že jsem byl oň asi požádán »usedlíky v některé literární špelunce«. Mohu ho ujistiti, že se mýlí. Nechodím do žádných literárních špelunek a p. A. P. mne jistě v žádné z nich neviděl. Žádost za rozbor překladu poslali dva důstojníci odkudsi z Moravy nebo ze Slovenska a nabízeli dokonce, že uhradí cenu knihy. Jejich dopis jsem po napsání referátu odložil, ale nepochybuji, že se oba páni, budou-li čísti tyto řádky, přihlásí, abych mohl rozpýliti obavy p. A. P., že jde snad o spiknutí proti jeho vážené osobě.

důvod přiměl mě k odpovědi, právě tak jako ke všem odpovědem a polemikám dřívějším. Názory, s nimiž se u nás setkáváme o jazyce a zvláště o řeči spisovné, jsou dosud namnoze tak jednostranné, nedomyšlené a při tom tak protichůdné, že kdyby se jazyk měl jimi říditi, zmítal by se jako kousek korku na vlnách. Jedni myslí, že by se spisovný jazyk povznesl, kdyby se hláskově a lexikálně přimkl k zachovalejším nářečím moravským; druzí soudí, že by se z něho mělo vyloučiti všechno, co odporuje logice a snaze po stručnosti; třetí by vymýtili z něho všechna slova, jichž neužívá náš lid; čtvrtým je svrchovaným a absolutním měřítkem dokonalosti jazyk dvou tří spisovatelů, které právě znají (anebo se domnívají znát); pátí by zřídili nad jazykem kuratelu, která by omezila zbytečný luxus spisovných forem; šestí sní o skutečném jazyce československém, který by se vytvořil diplomaticky vzájemnými ústupky mezi oběma větvemi čsl. národa, atd. Tato spleť a změť názorů, nápadů a rad není moje smyšlenka; čtenáři Naší řeči se upamatují, že shrnuji jen themata různých článků, kritik a polemik, v nichž NŘ. za dobu svého vycházení takovéto názory skutečně vyvracela. Jejich protichůdnost a omyl záleží v tom, že vycházejí z nesprávného pojetí poměru k jazyku, zapomínajíce, že jazyk není výsledkem chladné úvahy mudrujícího mozku jednotlivce, který by mohl říditi jeho vývoj dnes vpřed a zítra zpět, jednou napravo a po druhé nalevo, nýbrž že je výsledkem kolektivní spolupráce všech, řízené určitými kolektivními zákony psychologickými. Proto se NŘ. od počátku snažila postaviti se k jazyku na stanovisko objektivní, proniknouti co nejhlouběji v podstatu jeho vývoje a bedlivým a učenlivým pozorováním jeho dějů vyvoditi z něho zákony a zásady, jimiž se s á m spravuje. Naše řeč se nestaví tedy k jazyku jako zákonodárce nebo mentor, nýbrž spíše jako šafář na cizím hospodařící anebo jako hospodář pozorující a milující své pole a snažící se poznati, čeho si žádá a co mu škodí. Toto stanovisko umožňuje Naší řeči, aby ke každé otázce a ke každému individuálnímu případu zaujala stanovisko spravedlivé, vší subjektivnosti prosté, zdůvodněné a důsledné potud, pokud nebude pozměněno poznáním ještě dokonalejším. Káře-li tedy NŘ., nekáře proto, že se to *ji* příčí, nýbrž že se to podle jejího nejlepšího vědomí příčí těm zásadám, které z vývoje jazyka samého vypozorovala, a tomu stavu, k němuž jeho přirozený vývoj dospěl anebo jižjiž dospívá. Toto stanovisko dává Naší řeči také možnost, aby zachovala jednotu zorného úhlu a čistý rozhled ve víru těch rozličných subjektivních domněnek a umělých a libovolných reglementů, o nichž se stala zmínka výše.

Zdá-li se tedy někdy někomu, že NŘ. chybuje, omezujíc i n d i-

viduální volnost v jazyce, je v tom především kus nepochopení samé podstaty jazyka, v němž jevy individuální víc než kde jinde musí býti posuzovány se stanoviska obecnosti, a v němž každý individuální výtvor subjektivně sebe dokonalejší zůstane trvale bezcenným a mrtvě porozeným, nedostane-li se mu včas životní resonance. Je v tom velmi často i mnoho krátkozrakosti nevidoucí, že volnost v jednom určitém případě rozrušuje jemnou a mnohdy nedosti chápanou strukturu na jiné straně, vyráží kamének z účelné stavby, ničí nepochopený detail a ohrožuje dosavadní bezpečnou volnost ostatních. I v jazyce platí, že kdo vidí dále, vidí víc a lépe. Zásady a normy, které si jazyk kolektivní prací mnohých generací vytvořil, směřují nejen k tomu, abychom se dovedli co nejlépe vyjadřovati, ale hlavně k tomu, abychom si vespolek až do nejjemnějších odstínů rozuměli; tyto zásady omezující volnost jednotlivce zaručují volnost obecnosti tak jako řády, které si vytvořila lidská společnost, aby se jednotlivci vespolek nepojedli. Proto je nespravedlivé a krátkozraké, vytýkají-li v poslední době někteří odpůrcové Naší řeči, že omezuje volnost spisovatelů a básníků. NŘ. nebrání volnosti, nýbrž libovůli anebo zvůli plynoucí velmi často z neznalosti, někdy z malicherné povýšenosti, jindy z pohodlné ledabylosti a omezuje ji ne svými vymudrovanými normami, nýbrž normami, které si jazyk sám vytvořil, spěje instinktivně za vyšším a vyšším zdokonalením a tím i k větší a větší volnosti těch, kdo ho užívají.

O omezování volnosti může mluviti tedy toliko ten, kdo se dívá na věc jen se svého úzce osobního stanoviska. Kdyby se v souvislosti s nedávnými útoky na NŘ. mělo mluviti o skutečném omezování volnosti, bylo by spíše na Naší řeči, aby pozdvihla svého hlasu v úloze žalobníka. Neboť, jak viděti zjevně ze všeho co v této odpovědi bylo určitým směrem i obecně pověděno, neběží tu o obranu volnosti spisovatelů v užívání jazyka — té volnosti v dobrém a pravém smyslu slova proti NŘ. a jejím zásadám hájiti netřeba —, ale jde tu o zjevný útok na právo a volnost jazykové kritiky. NŘ. při mnohých a mnohých příležitostech formulovala svůj názor na jazyk a na poměr jednotlivce k němu, vyložila a odůvodnila své stanovisko k možnosti proměn v něm jako stanovisko čistě objektivní, založené na studiu a pozorování jazyka samého, a s tohoto stanoviska jednotného a objektivního až do té míry, do které lidské pozorování a usuzování objektivnosti je schopno, posuzuje NŘ. všecky individuální případy, kde běží o kritické rozsuzování a hodnocení po stránce jazykové. NŘ. je přesvědčena o správnosti svého kritického základu a z tohoto přesvědčení čerpá právo podrobovati své kritice

vše, co náleží v obor jazykového zkoumání. S výsledky její kritické praxe možno býti subjektivně nespokojen, je možno vésti i objektivní námitky proti jejím základům a metodám, ale nikdo nemá práva upírati jí právo na kritiku, pokud by neprokázal její nekvalifikovanost nebo frivolnost. Naše řeč svých soudů kritických nikomu nevnucuje a nemá k tomu ani prostředků; proto je směšné mluviti o její diktatuře a p. Jsou-li její soudy tak samovolné, nezaložené a bezpodstatné, jak rozkřikují naši odpůrci, proč se na ně ohlížeti? Poučení z NŘ. mohou čerpati jen ti, kdo mají důvěru v poctivost a vážnost její práce anebo kdo jsou přesvědčeni jejími důvody; jen od těch čeká NŘ. ovoce své práce a užitek jazyku. Kdo mají víc důvěry ve vlastní své názory od našich úchylné, ať si jdou svou vlastní cestou, ale ať se nepohoršují a nás nezakřikují, proneseme-li o těch cestách podle svého dobrého přesvědčení a před těmi, kdo v ně věří, svůj soud. Sice by se mohlo zdáti, že ten pranýř, za nějž prohlásil jeden z oněch Naši řeč, nosí v sobě a že slove »špatné svědomí«. —l.

HOVORNA.

ABRAMOVICE (S. J. K.). Rozhodovati o tom, která z nesčetných jmen místních s koncovkou -ice jsou jednotná a která množná, neboli která mají v 2. p. -ice a která -ic, je možno především a hlavně podle jejich původu. Množného čísla jsou nejčastěji jména obyvatelská, převzatá v tvaru akusativním za jména místní. Znamenala obyčejně rodinu nebo čeleď určité osoby a tvořila se od jejího jména příponami -ici, -ovici, ve funkci jména místního tedy -ice, -ovice (v. NŘ. 1, 224 a č.). Základem je tedy nejčastěji jméno vlastní; na př. Abramovice (Abram, Abraham), Albrechtice, Arnoltice, Arnultovice, Bedřichovice, Bělbožice, Bělčice, Bělčovice, Benšice, Beřkovice atd. Řídčeji bývá základem jméno obecné, stavovský název osoby, které dědina náležela; na př. Králice n. Královice, Kněžice, Knínice (knieni = kněžna), Županovice, Biskupice, Opatovice, Popovice, Mnichovice a j. (v. Gebauer-Ertl, 1, 139). Jednotného čísla jsou jména místní původu apelativního, t. j. názvy osad utvořené nejčastěji podle jejich polohy. Základem jich je tedy jméno obecné, neosobní, anebo jméno přídavné. Je-li základem jméno podstatné, mívá přípona -ice význam zdrobňovací a substantivum základní znamená buď polohu osady, jako ve jménech Skalice (osada u skalky), Studnice, Řečice, Lužice, Slatinice a p., nebo význačné stavení, po němž byla osada nazvána, na př. Cerekvice (cierkev = kostel), Týnice, Konice, Obecnice (v. NŘ. 4, 214), anebo je to prostě zdrobnělý název jiného míst. jména ženského na rozlišení, jako Lhota — Lhotice. Je-li základem místního jména příd. jméno, má přípona -ice platnost zpodstatňovací

a místní jméno vyjadřuje buď ráz n. vlastnosti polohy, na níž osada vznikla, na př. Sušice, Roudnice, Vápenice, Železnice, Mohelnice, Holice (ale i jiné vlastnosti a funkce, jako Veselice, Ohrazenice, Strážnice), velmi často je místní jméno vlastně jméno potoka nebo řeky, při níž osada vznikla, na př. Bystřice, Rokytnice, Lomnice, Blatnice, Kamenice a pod., anebo název porostliny, na př. Březnice, Jilemnice, Doubravice, Borovnice, Lipnice atd. Ale toto rozdělení na místní jména jednotná a pomnožná podle jejich původu platí ovšem jen zhruba a odchylky od tohoto stavu jsou dosti hojné, staré i nové. Tak jsou místní jména s příp. -ice utvořená od vlastních jmen osobních, ale jiného původu než jména výše uvedená a čísla jednotného, na př. Hostivice (Hostivítova ves), Dobrovice (Dobrovítova ves). Naopak zase jsou jména místní původu apelativního, která jsou pomnožná, protože na př. jméno polohy, trati bylo už pomnožné, na př. Kopanice (= Kopaniny). Ke jménům místním tvaru Abramovice přecházejí jména jiná, která nejsou původem rodová ani čelední, tak na př. Sokolnice (pův. Sokolníky), Kobelnice Záhlinice a p. (v. Černý-Váša 169), anebo se tvoří podle nich mechanicky jména novější i od apelativ, na př. Pařezovice (v. t. 9). Konečně mnohá jména místní, původem jednotná, přecházejí v pozdějším usu působením nesčetných pomnožných jmen na -ice ke jménům pomnožným; tak za pův. do Teplice je novější do Teplic, místo do Hostivice, ze Studnice ujímají se časem tvary do Hostivic, ze Studnic a pod. Proto stanoviti skloňování podst. jmen na -ice do všech podrobností a zejména také v případech pochybných, nemůže býti úkolem Naší řeči, protože se jistoty lze dobrati jen spolehlivým zjištěním dnešního usu na místě samém případ od případu. To je úkolem úřední Místopisné komise, která se o to skutečně starala a jejíž Popis zajisté i na tuto stránku správného užívání míst. jmen bude pamatovati.

JAKO NOHA. K přirovnávacímu výrazu »jako noha« (8, 26) nám posílá prof. J. D. tento výklad: »Sám jsem toto rčení slýchával a slýchám v Pardubicích i v jiných městech ve vých. Čechách. Neumím sice povědět, odkud se rozšířilo obecněji, ale vím, že na Moravě (v okolí Kyjova) říká venkovský lid o něčem tlustém, hmotném (na př. o dřevu, o jelitu atd.), že je to »jako noha u p....e«. Obraz tedy jasný. Ze slušnosti se druhdy onen vytečkovaný pád předložkový vynechává, i zbývá jen rčení zkrácené. Že se význam původně hmotný snadno rozšiřuje a přenáší i na věci nehmotné, jest zjev v jazyce až příliš všední, že není potřebí řeči o tom. A tak se trvám stalo, že nejen věc silná, objemná atp., nýbrž i leccos obrazně — zvláště ve stud. argotu — bývá »jako noha«. Ostatek dodělala móda, záliba v barvitosti, buršikosnost: černá káva, pivo, děvče i výsledek zkoušky může býti »jako noha«. Máme tento původ za docela možný, takové přenášení ustáleného rčení na případy, v nichž podle svého původu není na místě, je opravdu časté. Ale ví-li kdo o původu jiném, prosíme o zprávu; uveřejnili bychom ji už z galantnosti k tomu správnému děvčeti. Kdo ví,

nepatří-li i ono starší pražské »to je noha« k témuž kořeni, jako podle prof. D. dnešní »jako noha«; něco hmotného a tedy hrubého může býti »jako noha« a tedy přímo »noha«. Bezpečný soud o tom by se ovšem musil opírati o chronologii těchto výrazů.

KÁĎ (F. S.) je slovo obecně slovanské, převzaté z řec. kadi(on) od kados džbán, vědro. — M a š t a l je původu německého; základem je německá složenina z mar (Mähre, kůň) a stal (Stall, stáj). V jazyce starším bývají ještě formy zachovalejší, marštal, marštale. Hus vytýká Pražanům, že užívají tohoto německého slova, ač mají české slovo konnice. Podle dnešního usu lidového je stáj název obecný (stáj je pro koně i pro dobytek), maštal je stáj pro koně, chlév je pro dobytek hovězí. — O slově m á d l o jsme vykládali v NŘ. 1, 255; je to odvozenina zaniklého slovesa jmáti (jímati, chytati), jehož počáteční j bylo odsuto tak jako v slovese mám (pův. jmám, jmieti, dosud jmění) nebo v ob. meno (m. jméno). — Proti vazbě »z a b e z p e č i t i n ě c o p ř e d n ě č í m« není námitek; má základ ve výraze »bezpečen před něčím«, jímž byl vystřídán výraz starší »bezpečen něčeho«, dnes zaniklý. — Staří spisovatelé psávali buď »j e p s á n o« (aj jduť, jakož v knihách psáno jest o mně Žid. 10, 7) anebo »v knihách s t o j í« (aj takť stojí na stěně v Betlémě pro výstrahu bludov, Hus 3, 220). Ale i výraz »s t o j í p s á n o« se vyskytuje v starším jazyce dosti často a dosti brzy; na př.: stojíť psáno: Chceš-li pokoje požiti, nepožívaj sváru (Tkadl. 17a); o úřadu kněžském najprvé stojí psáno (Jakoubek Dial. 182 r 2); jakož i o jiných Tatařiech svrchu psáno stojí a praveno jest (Million 124). Není tedy proč se tomuto výrazu vyhýbati jako nečeskému.

SAMOSLIČKA (F. H.). O stromu, který sám od sebe uschl, říká se místy, že je samoschlý (srv. samorostlý); odtud podst. jm. samosechl (2. p. -schla) nebo samoschla ž. r. (na Písecku v 16. st.), samoschle, -schlice, -schlička, což se zjednodušuje v samosle atd. Ze samoschlic se dělávají kůly do plotu, a toto jméno se přenáší i na kůly, které pocházejí ze stromků neuschlých (vysekaných z hustého lesa ap.). Doklady z lidové mluvy, zvl. od Domažlic, v. u Kotta 3, 259; 7, 650; Přísp. 1, 353; 3, 353. Slova toho užívá také Holeček v Našich (jako samoslička v plotě = jako kůl v p., osamělý, 7, 165, též 263).

SOPOUCH (F. R.), dymník, je slovo odvozené z kmene sop-, znamenajícího dýchati, foukati. Z téhož kmene jsou utvořena také slova soptiti (silně dýchati, chrliti), osopiti se na koho, sápati se na koho atd. Místo »sopouch« se říká místy také »capouch« (podobnou změnou jako cucati m. ssáti n. cvrček m. svrček). Přenesením nazýván slovem sopouch (capouch) také hadr k ucpání dymníku; odtud i nadávka capouch dětem ušpiněným a pak dětem anebo nedospělým vůbec.

Odpovědný redaktor: Václav Ertl.
Tiskli Neuber, Pour a spol. v Praze-I., Bílkova ul. 17.